

Martine Zoeteman-van Pelt, ***De studentenpopulatie van de Leidse universiteit 1575-1812. 'Een volk op zijn Siams gekleet eenige mylen van Den Haag woonende'*** (Leiden: Leiden University Press, 2011, 496 p., ISBN 978 90 872 8102 1).

Op basis van de ruim 60.000 inschrijvingen in het *Album studiosorum* van de Leidse universiteit tijdens het Ancien Régime, de Bataafse Republiek, het Koninkrijk Holland en de Franse tijd biedt het proefschrift van Martine Zoeteman een zeer complete, grondige en veelzijdige analyse van een reeks aspecten van de *suppositi* van de Leidse universiteit, dat wil zeggen van al diegenen die in het *album studiosorum* van de universiteit werden ingeschreven, student of niet. Onderzoekers kunnen daar in het vervolg niet meer omheen. Dit proefschrift maakt deel uit van een groter project over de vroegmoderne Leidse universiteit onder leiding van haar promotor Willem Otterspeer, waaruit in 2004 al het vernieuwende proefschrift van Ronald Sluijter over bestuur, beheer en financiering van de Leidse universiteit voortkwam.

Zoeteman presenteert haar onderzoeksresultaten in zes grote hoofdstukken. Eerst beschrijft zij het urbane en institutionele kader, de stad Leiden en haar universiteit, met de voorrechten die haar positie bepaalden en haar aantrekkingskracht gaven. Het tweede hoofdstuk presenteert de inschrijving bij de rector als verplichting en als daadwerkelijke handeling en levert vervolgens een eerste numerieke analyse van het totale bestand aan inschrijvingen. Daarna wordt de studentenpopulatie geanalyseerd naar die kenmerken die geheel of ten dele uit het album kunnen worden afgeleid, zoals herkomst, leeftijd, sociale afkomst, en diverse aspecten van kleinere groepen zoals bursalen, vluchtelingen, en dienstpersoneel van de academie en de studenten zelf. Hoofdstuk vier documenteert de Leidse ambitie om in het Nederlandse academische landschap als nationale universiteit te worden beschouwd; daartoe worden de studenten uit Leiden zelf, uit de steden, dorpen en gewesten geteld, alsmede de ontwikkeling van herkomst en studiekeuze. De studenten uit het buitenland bevolken het volgende hoofdstuk, terwijl hoofdstuk zes gewijd is aan de verschijningsvormen, plaats en rol van de studentenbevolking in het Leidse stadsleven (daar komt ook die eigenaardige ondertitel van het boek vandaan: zij droegen een 'Japone rok'), met inbegrip van hun huisvestings- en geldproblemen, de omgang met de Leidse meisjes, de ontgroening en de wandaden.

In de korte conclusie wordt in enkele grote lijnen het proefschrift samengevat. Globaal was er groei tot een internationale universiteit in de zeventiende eeuw, krimp tot

nationaal niveau in de eerste helft van de achttiende eeuw, terugval naar regionaal niveau daarna. Op veel andere punten zijn de uitkomsten minder helder. Soms lijken tegengestelde bewegingen zichtbaar, zoals dat van de sociale herkomst waar Zoeteman in de achttiende eeuw zowel aristocratisering als groei van het aantal 'gewone' studenten constateert. Dit laatste overtuigt mij echter niet helemaal, want het door haar gebruikte criterium van de 'gratis' inschrijving is in het Ancien Régime niet zonder meer als een teken van 'gewone' herkomst te interpreteren. Ik vrees dat we voor zulke conclusies niet om een volwaardige prosopografie heen kunnen.

Het onderzoek was in eerste instantie serieel van aard. Om begrijpelijke redenen werd de gedrukte versie van het album gebruikt want die kon (zij het wel met moeite) met een OCR scan in een database worden omgezet. In tweede instantie werden enkele steekproeven voor prosopografische uitdieping toegevoegd, namelijk kleine groepen Leidenaren, Hagenaren en Dordtenaren, die om de 25 jaar werden geselecteerd en vervolgens tot hun afstuderen gevolgd aan de hand van de recensielijsten. Erg orthodox is die methode niet, en voor zover de resultaten conclusies toestaan, levert ze ook niet veel extra helderheid op. Daartoe wordt toch wel wat meer sociaalhistorische en genealogische diepgang vereist, maar dat is een extreem tijdrovend werk. Op het niveau van de strikt seriële gegevens is het proefschrift uiteindelijk veel instructiever, en ook stimulerender voor nader onderzoek. Het telt 98 tabellen en 78 figuren met statistische verwerkingen van het gedigitaliseerde materiaal, daaronder een veelheid van soms inventieve kruistabellen met diverse variabelen over een langere periode. Wie, zoals ikzelf, zulke presentaties met genot bestudeert, vindt hier een goudmijn.

Het boek is prettig geschreven en zowel de keuze van de bewerkte bronnen als alle (vaak met nogal wat veronderstellingen omgeven) bewerkingen van de database worden zorgvuldig en duidelijk verantwoord, ook al is dit soort kwantitatief opgezette studies vol cijfers en percentages natuurlijk maar voor weinigen bedlectuur. De resultaten zijn niet in alle opzichten spectaculair, want veel was al op de een of andere manier bekend – al wordt wel duidelijk dat de bekende tellingen van Colenbrander (1925) naar de prullenbak mogen. Terecht wordt veel aandacht besteed aan de specifieke problemen die een vroegmodern inschrijvingsregister oproept vanwege de juridische privileges, de eigen statuten en reglementen en de maatschappelijke status aparte van de universiteit in het Ancien Régime. Enerzijds zijn er veel dubbelinschrijvingen van studenten, is een deel van de studenten feitelijk reeds als leerling van de Latijnse school geïmmatriculeerd (zodat hun latere studiekeuze of zelfs hun status als student vaak niet zichtbaar wordt), en bevat het album tal van namen van niet-studenten, zoals hoogleraren, academiepersoneel, huisonderwijzers en bedienden van adellijke studenten (zeker bij de Poolse adel soms een hele hofhouding), vluchtelingen, vertegenwoordigers van intellectuele beroepen, gepromoveerde renteniers die in de stad wonen, of katholieke priesters die door de academische privileges werden beschermd. Anderzijds zijn er ook typische lacunes, want niet iedereen schreef zich in. Hoewel begrijpelijk gezien de tijd die het zou hebben gekost, is het daarom jammer dat niet de oorspronkelijke

manuscriptversie van het album is gebruikt, die soms correcter namen en ook de verblijfplaats van de student in Leiden geeft, en al evenmin de recensieregisters die nogal eens completer zijn en aanvullende informatie geven. Een desideratum voor een toekomstig megaproject van het Huygens ING over alle Nederlandse *literati*?

Zoals gezien de thematiek te verwachten was, discussieert Zoeteman op vele plaatsen van haar boek met mijn eigen publicaties, in het bijzonder het proefschrift dat ik begin 1981, in de nadagen van het predigitale tijdperk, verdedigde over de maatschappelijke positie, achtergrond en carrière van de 23.000 *promoti* aan de Noord-Nederlandse universiteiten en de bijna 2000 Nederlandse *promoti* die ik elders in Europa telde (niet aan de hand van steekproeven, zoals Zoeteman lijkt te denken). Mijn invalshoek was anders maar mijn type aanpak was identiek en de bronnen en data overlappen elkaar op vele plaatsen. Sommige van haar onderzoeksopties zijn ook gekozen om mijn hypothesen of uitkomsten (die zij merkwaardigerwijs steevast 'beweringen' noemt) te testen. Onnodig te zeggen dat ik met enige jaloezie heb gekeken naar de mogelijkheden die zijn opgekomen sinds ik in de vroege jaren zeventig mijn onderzoek begon, want in de Franse onderzoekswereld waar ik mijn proefschrift schreef, bleven de toen nog beperkte computerfaciliteiten gereserveerd voor de topgeleerden. Ik heb dus niet kunnen werken met de digitale databestanden die Zoeteman kon samenstellen maar telde op basis van de bronnen zelf en werkte met steekkaarten en papieren dossiers, wat vooral voor de dubbelinschrijvingen veel aandacht vergde en lang niet altijd een sluitend resultaat kon opleveren.

Zoeteman corrigeert hier en daar mijn tel- of interpretatiefouten. Aan haar precisie die op digitale berekeningen steunt, mag veelal meer gezag worden gegeven dan aan de manuele tellingen van mijzelf en mijn voorgangers. Toch is ook die precisie niet groter dan de bronnen vermogen te geven, en bij de bewerking daarvan ontstaan nu eenmaal onherroepelijk veel identificatie- en interpretatieproblemen die door de statistische bewerkingen nog worden gecumuleerd. Het is de vraag of één auteur die allemaal vanuit eigen kennis of onderzoek kan beantwoorden. Een nauwkeurige prosopografie en diepgaand genealogisch onderzoek zijn vaak vereist voor een goede identificatie van lokale familiecomplexen. Op de schaal van een hele universiteit kan dat natuurlijk niet worden verwacht. Maar het is goed te beseffen dat percentages met dubbele decimalen hier meer precisie suggereren dan ze kunnen geven. Dat geldt uiteraard ook voor mijn eigen werk. Zo had ik de inschrijvingen van de uit Leiden afkomstige studenten manueel onvoldoende ontdekt bij de berekening van het aandeel van de eigen stad in de rekrutering; het globale gemiddelde daalt nu van negen naar vijf procent. Zoeteman releveert ook terecht enkele van mijn conclusies die thans discutabeler zijn geworden, al blijven die nog steeds in hoge mate een kwestie van interpretatie en steunen onze uiteenlopende uitkomsten nogal eens op een verschillende basis of anders genomen gemiddelden. Zo is de door Zoeteman berekende studieduur tot aan de promotie – door de bank genomen voor de hele populatie 4,5 à 5,5 jaar – ongeveer een jaar langer dan ik uit mijn bestanden berekende; maar het moet gezegd dat de gemiddelden hier per stad

en periode ook weer heel sterk uiteenlopen en dat de nog veel hogere cijfers voor de studenten uit de stad Leiden zelf worden bedorven door de onmogelijkheid de lokale Latijnse school en de academie in het album helder van elkaar te scheiden. Ik verschill ook met Zoeteman van mening over de daling van de artes-cijfers en vooral over de interpretatie daarvan. Die wordt veel te snel met het beladen woord 'verval' opgezaald, terwijl ik al in 1985 in een artikel in *Holland* heb gesteld (en meen te hebben aangetoond) dat die daling vooral voortkomt uit de institutionele, functionele en sociaal-culturele wijzigingen van het onderwijssysteem en dat pas een goede interpretatie kan worden gegeven als men de veranderingen in dat systeem er integraal bij betreft. Een digitale verwerking biedt dus beslist nieuwe analysemogelijkheden en een betere garantie op precisie, maar leidt niet automatisch tot nieuw inzicht omdat ze de onderzoeker niet ontslaat van de plicht het systeem zelf en de werkingsvoorwaarden daarvan zorgvuldig te analyseren; bovendien is een seriële of kwantitatieve aanpak slechts voor bepaalde segmenten van het vroegmoderne onderwijssysteem mogelijk.

Zoetemans proefschrift is een werk van lange adem geweest en dat valt te merken. Het ademt toch wel duidelijk de atmosfeer van vóór de *cultural turn* en behoort feitelijk nog tot de eerste generatie van de nieuwe universiteitsgeschiedenis. Dat doet aan de intrinsieke kwaliteit ervan niets af, maar het is goed het te beseffen omdat sommige van haar initiële vragen na de opkomst van de nieuwe cultuurgeschiedenis en de ontwikkelingen in de wetenschapsgeschiedenis eigenlijk niet langer met een louter seriële aanpak kunnen worden beantwoord. Dat geldt bijvoorbeeld voor de vraag naar de heraristocratisering van de universiteit in de achttiende eeuw, maar ook voor het vraagstuk van de religie. Ook zonder honderd procent perfectie en zekerheid is het globale beeld dat Zoeteman schetst echter zeker plausibel en mag haar proefschrift een nieuwe mijlpaal in de Leidse universiteitsgeschiedenis worden genoemd.

Willem Frijhoff, Erasmus Universiteit Rotterdam